Nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelut hyvinvointialueilla

Palvelujen saatavuus, saavutettavuus ja yhteensovittaminen

Tarkastuskertomus 15/2024

Valtiontalouden tarkastusvirasto

Esitelmän sisältö

- Tarkastuksen aiheesta lyhyesti
- Keskeisimmät johtopäätökset ja suositukset
  - Alueellinen eriarvoisuus
  - Ostopalvelujen ongelmat
  - Riskit hoidon jatkuvuudessa

Tarkastuksen aihe

- Hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän järjestämien nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen toimivuus perustasolla, erikoissairaanhoidossa, opiskeluhuollossa ja sosiaalihuollossa
  - Pääasiallinen huomio perustason mielenterveys- ja päihdepalveluissa sekä nuorisopsykiatrisessa erikoissairaanhoidossa
- Tarkastuksessa keskityttiin nuorten palveluihin, sillä nuorten mielenterveyshäiriöt ovat lisääntyneet 2020-luvulla
  - Nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmat lisäävät merkittävästi syrjäytymistä koulutuksesta ja työmarkkinoilta, ja vaikutukset ovat pitkäaikaisia

Keskeisimmät johtopäätökset ja suositukset

Alueellinen yhdenvertaisuus ei toteudu nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluissa

- Alueelliset erot perustason palvelujen saatavuudessa, resursseissa, palvelurakenteissa ja palveluvalikoimassa ovat huomattavia
  - Erityisesti nuorille kohdennetuissa päihdepalveluissa on suuria eroja ja myös puutteita
  - Kainuun ja Pohjois-Karjalan hyvinvointialueilla ei lainkaan nuorille kohdennettuja perustason mielenterveys- ja päihdepalveluja
- Hoitotakuu uhkaa jäädä tyhjäksi kirjaimeksi, koska sen tulkinta ja tarjolla olevat palvelut vaihtelevat huomattavasti
- Osassa alueista vaikeuksia päästä palveluihin, jos nuorella samanaikainen päihde- ja mielenterveyden häiriö tai nuori on lastensuojelun sijaishuollossa

Alueellinen yhdenvertaisuus ei toteudu nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluissa

- Nuorisopsykiatrisessa erikoissairaanhoidossa palvelurakenteet ovat yhdenmukaisempia kuin perustasolla, mutta hoidon toteutuksessa on suuria eroja hyvinvointialueiden välillä
  - Erot ovat huomattavia henkilöstöresursseissa, potilaskohtaisissa kustannuksissa ja käyntimäärissä, hoitoon pääsyn nopeudessa, osastohoidon roolissa ja täyttöasteessa sekä ostopalvelujen käytössä
    - Alaikäisille kohdennettuja erikoissairaanhoidon päihdepalveluja oli saatavilla harvoin ja niistä puuttuu oleellisia palveluita
      - Nuorten huumekuolemat ennätyslukemissa
        - Toukokuussa 2024 alaikäisten opioidi- tai korvaushoito oli saatavilla vain Varsinais-Suomen, Etelä-Savon ja Pohjois-Karjalan hyvinvointialueilla

Nuorten välistä eriarvoisuutta lisäävät nuoren erilaiset määritelmät hyvinvointialueilla

- Toukokuussa 2024 yleisin alaikäraja perustasolla oli 13 vuotta (käytössä 15 alueella), mutta yläikärajat vaihtelivat
  - Yläikäraja oli 17, 18, 21, 22, 23, 25, 28 tai 29 vuotta
    - Ikärajoissa oli vaihtelua myös alueiden sisällä kuudella alueella
- Nuorisopsykiatrinen erikoissairaanhoito oli yleisimmin kohdennettu 13–17-vuotiaille (15 alueella)
- Nuoruusiän kehitysvaiheiden katsotaan ajoittuvan ikävuosille 12–22, ja aivojen kehitys jatkuu läpi nuoruusiän
  - Ikärajausten perusteet ovat moninaisia, mutta vain harvoin lääketieteellisiä
    - Perusteina esimerkiksi niukat resurssit ja vanhat kuntaikärajat

Tarkastusviraston suositus

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän tulisi varmistaa, että nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen palveluvalikoima on jatkossa alueellisesti nykyistä yhdenmukaisempi ja palveluihin pääsee terveydenhuoltolain ja sosiaalihuoltolain edellyttämällä tavalla.

Tarkastusviraston suositus

Sosiaali- ja terveysministeriön tulisi varmistaa, että hoitotakuuta tulkitaan ja seurataan hyvinvointialueilla yhdenmukaisesti.

Tarkastusviraston suositus

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän tulisi varmistaa, että nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen ikärajat ovat jatkossa nykyistä yhdenmukaisemmat ja perustuvat terveydenhuollon palveluissa lääketieteelliseen näkemykseen nuoruusiästä.

Ostopalvelut voivat vaarantaa hoidon jatkuvuuden ja heikentää palvelujen laatua

- Yksityisiltä palveluntuottajilta hankitut palvelut ovat yleisiä nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluissa
- Korkeiden kustannusten lisäksi palveluntuottajien vaihtuvuus jättää hyvinvointialueiden mukaan hoidot irrallisiksi ja vaarantaa hoidon jatkuvuuden
- Ostopalvelujen laadunvalvontaa ja työn johtamista pidetään vaikeana
  - Erityisesti nuorisopsykiatrisessa erikoissairaanhoidossa laatu koetaan toisinaan kustannuksiin nähden alhaiseksi ja työ tehottomaksi
- Ongelmina nähdään myös ostopalvelutyövoiman heikko sitoutuminen kehittämis- ja verkostotyöhön sekä vähäinen yhteistyö oman palvelutuotannon kanssa

Tarkastusviraston suositus

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän tulisi varmistaa, että ostopalveluja käytettäessä huolehditaan hoidon jatkuvuudesta, palvelujen laadusta ja kustannusvaikuttavuudesta.

Siirtymä nuorten palveluista aikuisten palveluihin palvelujen voi aiheuttaa katkoksia hoitoon

- Siirtymässä nuorten palveluista aikuisten palveluihin on osalla alueista ongelmia ja nuorella on riski pudota pois palvelujen piiristä
  - Aikuisten palveluihin on usein pidemmät jonot ja nuorelta itseltään odotetaan enemmän oma-aloitteisuutta kuin nuorten palveluissa
  - Ongelmat korostuvat alueilla, joilla ikärajat ovat tiukat ja joustamattomat
  - Toimintamallit siirryttäessä palvelujen välillä eivät ole systemaattisia tai vakiintuneita

Katkoksia hoidon jatkuvuuteen voi aiheuttaa myös perustason ja erikoissairaanhoidon välinen heikko yhteistyö

- Palautettujen lähetteiden osuus kaikista lähetteistä vaihteli vuoden 2024 ensimmäisellä neljänneksellä 1 ja 47 prosentin välillä
  - Perustasolla koetaan, että erikoissairaanhoidossa on liian tiukat kriteerit
  - Erikoissairaanhoidossa puolestaan koetaan, että perustason puutteet lisäävät erikoissairaanhoidon kysyntää ja lähetteitä tehdään liian kevyin perustein
- Ongelmia on myös nuoren siirtyessä erikoissairaanhoidosta perustason palveluihin
  - Hoidon jatkuvuus vaarantuu, kun nuorelle tai hoitavalle taholle jää epäselväksi, miten hoitoa tulisi jatkaa

Tarkastusviraston suositus

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän tulisi varmistaa, että hoidon jatkuvuudessa ei ole katkoksia ja että nuoret saavat tarvitsemansa palvelut siirryttäessä nuorten palveluista aikuisten palveluihin; siirryttäessä perustason ja erikoissairaanhoidon välillä; lastensuojelun sijaishuollossa sekä tilanteissa, joissa nuorella on samanaikainen päihde- ja mielenterveyden häiriö.

Tarkastusviraston suositus

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän tulisi kehittää lähetekäytäntöjä siten, että nuorisopsykiatrisesta erikoissairaanhoidosta palautettujen lähetteiden osuudet laskevat nykyisestä.

Kiitos!

VALTIONTALOUDEN TARKASTUSVIRASTO
STATENS REVISIONSVERK

Tack!